

שינויים והתפתחויות בסידור התפילה

הסידור הוא יצירה עתיקה. רוב התפילות נכתבו בידי חכמי ישראל לפני 2,000 שנה, וכמה מהן אף קדומות יותר ומקורן בתנ"ך. ובכל זאת, הסידור השתנה והתחדש כל הזמן - בכל תקופה נוספו לסידור קטעים והוצאו ממנו אחרים. יתר על כן, בכל תקופה, וגם בימינו, אפשר להתפלל מכמה וכמה סידורים שונים.

במה שונים הסידורים זה מזה? ומהם הגורמים לשינויים האלה?
על כך נלמד ביחידות הבאות.

יונתן: ה', מה זה? יש טעות בסידור?
נועה: טעות? בסידור? איפה?
יונתן: המורה נתנה לנו דף מצולם מהסידור של קטע מתפילת שחרית, של "ברכות השחר", אבל כשרציתי למצוא את הברכות האלה בסידור שיש לי בבית, גיליתי שם ברכות אחרות לגמרי, תסתכלי בעצמך!
נועה: אולי היא נתנה לכם צילום מסידור ב"נוסח ספרד" ואתה מסתכל ב"נוסח אשכנז"? הרי כבר למדנו שלעדות שונות יש נוסחים קצת אחרים בכמה תפילות.
יונתן: (מהורהר): יכול להיות... על זה לא חשבתי...
נועה: רגע, תן לי לראות (היא משווה בין הדף המצולם לסידור של יונתן). אני רואה שכאן כתוב "שלא עשני גוי" וכאן כתוב "שעשני ישראל", אמממ... זה נראה לי הבדל מהותי, לא טעות.
יונתן: נראה לי שאת צודקת (הוא מציץ בסידור ובדף לסירוגין), אני רואה שגם בהמשך יש הבדלים, תסתכלי: בדף המצולם הברכה הרביעית מחולקת לשתי ברכות: אחת לגברים - "שלא עשני אישה", ואחת לנשים - "שעשני כרצוני", ואילו בסידור שלי כתובה ברכה אחת אחרת, לגברים ולנשים: "שעשני בצלמו".
נועה: מעניין אם יש עוד הבדלים... אני חושבת שאציע למורה להשוות בין הסידורים, זה יכול להיות ממש מעניין!

חידושים ושינויים בתקופות שונות

לפניכם כמה תפילות מכמה סידורים. לעתים מובאות שתי תפילות, זו לצד זו - עדות שהמדובר בתפילה שחל שינוי כלשהו בנוסח שלה. לעתים מובאת תפילה אחת - עדות שזו תפילה חדשה, שלא הייתה בנוסחים קודמים. קראו את התפילות וענו על השאלות.

1

1. תפילת "עושה שלום"

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו,
הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאָמְרוּ "אָמֵן".

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו,
הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְעַל כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבִיל,
וְאָמְרוּ "אָמֵן".

- 1 חשבו: מהו הנוסח הקדום ומהו הנוסח המחודש?
- 2 מה הייתה הסיבה לחידוש?

2. "מי שבירך" לחיילי צה"ל

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, הוא יברך את חיילי צבא הגנה לישראל, העומדים על משמר ארצנו וערי אלהינו מגבול הלבנון ועד מדבר מצרים ומן הים הגדול עד לבוא הערבה פיכשה באויר ובים. [...]
ויקיים בהם הפתוב: כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם: ונאמר אמן:

1 מדוע לדעתכם אין לתפילה הזאת נוסח קדום בשידורים הישנים יותר?

2 מתי לדעתכם הותקנה התפילה הזאת?

3. תפילה לנהג ולנהגת

אלהי ואלהי אבותי ואמותי,
אלהי אברהם ושרה,
אלהי יצחק ורבקה,
ואלהי יעקב ורחל ולאה,
הגיעני לשלום למחוז חפצי, והחזירני לשלום לביתי.
תן בלבי להשכיל שכל אדם נברא בצלמך,
ושהמקום נפש אחת כאלו קיים עולם מלא.
חנני בינה להבין שאין דבר יקר מחיי אדם -
לא זמן ולא כסף, לא כבוד ולא נקמה.
עזר נא לי לנהג בזהירות, לשמר מרחק באדיבות,
לתת זכות קדימה; בערנות, לעצר בזמן. [...]

1 מדוע לדעתכם אין לתפילה הזאת נוסח קדום בשידורים הישנים יותר?

2 מתי לדעתכם הותקנה התפילה הזאת?

4. ברכת אבות בתפילת העמידה

ברוך אתה ה', אלהינו ואלהי אבותינו ואמותינו,
אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב,
אלהי שרה אלהי רבקה אלהי רחל ואלהי לאה,
האל הגדול הגבור והנורא אל עליון.
גומל חסדים טובים וקונה הכל,
וזוכר חסדי אבות,
ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה.
מלך עוזר ומושיע ומגן.
ברוך אתה ה', מגן אברהם ושרה.
(נוסח "שירת הלב")

ברוך אתה ה', אלהינו ואלהי אבותינו,
אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב,
האל הגדול הגבור והנורא אל עליון.
גומל חסדים טובים וקונה הכל,
וזוכר חסדי אבות,
ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה.
מלך עוזר ומושיע ומגן.
ברוך אתה ה', מגן אברהם.

1 חשבו: מהו הנוסח הקדום יותר מן השניים ומהו הנוסח החדש?

2 מה הייתה הסיבה לחידוש?

שאלת מחשבה: האם לדעתכם חידוש התפילות ועדכון מחזקים את הקשר שלנו למסורת היהודית, או להפך, מחלישים את הקשר הזה? הסבירו את עמדתכם!

2

קולות שונים: נשים בשידור

בתפילה האחרונה שקראנו בפעילות הקודמת, ראינו שאחד הגורמים לשינויים שנעשו בנוסחי התפילות המסורתיות היה הרצון להזכיר בתפילות גם נשים שהיו חלק מן ההיסטוריה היהודית. כמו את רוב היצירות והחיבורים בעולם העתיק, גם את רוב התפילות חיברו, ככל הנראה, גברים. גברים הם שהשתתפו בתפילות בציבור, אך בכל הדורות גם הנשים התפללו, ולעתים, כאשר הרגישו שהתפילות הכתובות אינן עונות על כל צורכיהן - אף כתבו תפילות חדשות משלהן. גם גברים כתבו תפילות במיוחד בעבור נשים. מה היו הצרכים המיוחדים של הנשים? במה שונות "תפילות נשיות" מ"תפילות גבריות"? ננסה לבדוק זאת בתפילות הבאות.

תחינה לאומרה מדי יום לאחר תפילת העמידה

כתבה: פריידע בת מרים יפה

אָדוֹן עוֹלָם, הוֹסֵף לְמִסְפַּר יָמֵי כְּדֵי שְׁעוֹד אֲזַכֶּה לְתַקַּן אֶת אֲשֶׁר קִלְקַלְתִּי, וְהוֹסֵף לְיָמֵי יְלָדֵי וְיְלָדֵי יְלָדֵי וְכָל שְׂאֲרֵי. אֲנִי מִבְּקֶשֶׁת מִמֶּךָ אֱלֹהִים הַיָּקָר, שְׁתּוֹכְנֵנִי בְּמִתְנָה הַזֹּה, שְׂאִישׁ מִיְלָדֵי לֹא יָמוּת ח'וּ בְּחַיֵּי, וְשְׂאִישׁ מִיְלָדֵי יְלָדֵיהֶם לֹא יָמוּת בְּחַיֵּיהֶם. שְׁנֵהִיָּה רְאוּיִים לְגַדֵּל אֶת יְלָדֵינוּ לְתוֹרָה, לְחַפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים [...]. (מתוך: תפילת נשים: פסיפס נשי של תפילות וסיפורים, בעריכת עליזה לביא, ידיעות אחרונות, תל אביב 2005, עמ' 34)

- תפילה זו מתאימה גם לנשים וגם לגברים. מדוע לדעתכם דווקא אישה כתבה תפילה זו?

שאלות לדיון ולמחשבה

ראינו שכמה וכמה נושאים אינם באים לידי ביטוי בסידור המסורתי, אם משום שהם קשורים לחיי נשים דווקא, אם משום שהם נוגעים בנושאים שנשים נוטות לעסוק בהם יותר מגברים.

מכיוון שהפעם אנחנו עוסקים בהבדלים בין בנים לבנות, נפנה שאלות אחרות לבנים ולבנות.

שאלות לבנים

- כיצד אתם מרגישים לגבי העובדה שישנן תפילות מיוחדות שכתבו נשים ומיועדות לנשים?
- מה אתם חושבים ומרגישים לאחר שקראתם את התפילות שכתבו נשים ומיועדות לנשים?
- האם לדעתכם יש מקום לכתוב תפילות מיוחדות לגברים? הציעו נושאים לתפילות כאלה.

שאלות לבנות

- מה אתן חושבות ומרגישות לאחר שקראתן את התפילות שכתבו נשים ומיועדות לנשים?
- האם תפילות כאלה גורמות לכן להרגיש קשורות יותר למסורת? הסבירו את תשובתיכן.

שאלות לבנות ורבנים

החברה שלנו שואפת להשוות את זכויותיהן של נשים לזכויות הגברים, ועם זאת, התפיסה המקובלת היא שגברים ונשים שונים אלו מאלו מבחינות רבות.

- 1 האם, לדעתכם, כדאי לחבר סידורים אחרים לגברים ולנשים? אם כן, מה יהיו ההבדלים ביניהם?
- 2 אם מחליטים, בכל זאת, שהסידור צריך לשמש גברים ונשים כאחד, מה צריך שיהיה בסידור כדי שגם לנשים וגם לגברים יהיה נוח ונעים להתפלל ממנו?

קראו את קטעי התפילה שלפניכם וענו על השאלות שתחתם:

תחינה ליולדת

שייך לאישה החשובה מרת גנענדלי (תפילה שנאמרה כחלק מתפילות הבוקר והערב, כאשר האישה בחודש התשיעי להריונה)

אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵי, רַחֵם עַל כָּל יוֹלְדוֹת בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וּבְכֻלָּן אֲמַתְךָ [...]. מִי שֶׁשָּׁמַע תְּפִלַּת דָּוִד כִּי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא, יִשְׁמַע תְּפִלַּתִּי וּבְזָכוֹת אֲבוֹתֵי וְאִמְהוֹתֵי (אֲמוֹתֵי), מִי שֶׁעָנָה לְאֲבוֹתֵינוּ הַקְּדוּשִׁים שָׂרָה רַבֵּקָה רָחֵל וְלֵאָה וְחַנָּה וְכָל הַצְּדִקְנִיּוֹת וְהַחַסְדוֹת הַהַגּוֹנוֹת, הוּא יַעֲנֵנִי.

(מתוך: תפילת נשים: פסיפס נשי של תפילות וסיפורים, בעריכת עליזה לביא, ידיעות אחרונות, תל אביב 2005, עמ' 91)

- מדוע תפילה זו מתאימה במיוחד לנשים?

תפילת הנערה הצעירה

כתבה: פאני נודא

אֱלֹהֵינוּ שְׂבִשְׂמִים וּבְאֶרֶץ, הָאֵל הַטּוֹב. אַתָּה דוֹאֵג לְכָל בְּרוּאֵיךָ, אָב נְאֻמָּן, בְּצֵל כְּנָפֶךָ חוֹסִים כָּל יְצוּרֶיךָ. גַּם לִי קְרֵאת בְּתֶךָ, גַּם אוֹתִי מְלוֹה אֶהְבְּתְךָ, אֶהְבֵּת עוֹלָם. בְּנֵאוֹת דָּשָׁא מוֹרִיקִים חָלְפוּ עָלַי יָמֵי יְלֻדוֹתֵי, אוֹדְךָ עַל נְעוּרֵי הַמְּאוֹשְׁרִים, אוֹדְךָ עַל מַה שְׂאֵנִי. [...]. אֲבִינּוּ שְׂבִשְׂמִים, הַנְּחָה אֶת לְבִי לְבַחֵר בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְלֹא לְסִטּוֹת מְדֶרֶךְ הַיֶּשֶׁר [...]. בְּרַכְנֵי, אֵלֵי, בְּכִינָה וּבְתַבּוּנָה, בְּכִרְיאוֹת גּוֹף וְנַפְשׁ, בְּלֵב שְׂמַח וּשְׂבַע רְצוֹן [...]. (תפילת נשים, עמ' 45-46)

- לקראת איזה אירוע, או תקופה בחיים, מתאים לדעתכם לשאת תפילה זו?
- תפילה זו נכללה בספר תפילות לנשים שכתבה אישה שחיה לפני כ־150 שנה. מדוע לדעתכם בחרה האישה לכתוב ספר תפילות שכזה?